

„Fii ai vechii Moldove”. Clerul din Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolul al XX-lea

Vasile MANICĂ *

Introducere

Poziția clerului basarabean față de mișcarea națională reprezintă un subiect complex de cercetare, având în vedere contextul politic și social al Basarabiei în perioada dominației țariste. Într-o regiune aflată sub presiunea intensă a politicilor de rusificare, preoții ortodocși au jucat un rol ambivalent, fiind prinși între loialitatea față de Biserica Ortodoxă Rusă, subordonată statului imperial, și misiunea lor de a apăra identitatea națională și spirituală a populației românești¹.

Acest articol analizează contribuția clerului basarabean la păstrarea identității naționale în condițiile dominației țariste, evidențiind tensiunea dintre obligațiile impuse de regimul imperial și angajamentul față de comunitatea locală. Pe de o parte, preoții erau adesea percepuți ca instrumente ale politicii oficiale, fiind forțați să promoveze limba și cultura rusă în biserici și școli. Pe de altă parte, mulți dintre aceștia au reușit să își păstreze rolul de păstrători ai valorilor naționale, sprijinind, în mod discret sau deschis, mișcarea de renaștere culturală și identitară a românilor basarabeni.

În fundalul analizei se regăsește modul în care preoții au utilizat instituția bisericii pentru a susține tradițiile și valorile naționale. Prin liturghii oficiate în limba română, prin predici cu un conținut subtil patriotic și sprijinirea învățământului în limba maternă, clerul a contribuit la conservarea specificului cultural al populației românești. De asemenea, unii preoți s-au implicat activ în mișcarea națională, participând la inițiative culturale și educative menite să promoveze conștiința națională.

* Doctorand, Universitatea „Valahia” din Târgoviște. vasilemanica@gmail.com.

¹ Andrei Cușco, Victor Taki, *Basarabia în componența Imperiului Rus 1812-1917*, Chișinău, Editura Cartier, 2024, *passim*.

Articolul explorează, de asemenea, contextul politic, economic și cultural care a influențat poziția clerului basarabean. În condițiile unei administrații imperiale care folosea Biserica Ortodoxă Rusă ca instrument al dominației, implicarea preoților în mișcarea națională a fost adesea riscantă, dar esențială pentru păstrarea identității naționale. Totodată, sunt analizate diferențele dintre preoții care au adoptat o poziție colaboraționistă și cei care, în ciuda presiunilor, au rămas fideli valorilor naționale.

Această cercetare evidențiază rolul esențial al preoțimii basarabene în contextul luptei pentru conservarea identității naționale, oferind o perspectivă sumară asupra interacțiunii dintre religie, identitate și politică în Basarabia secolului al XIX-lea.

În ciuda politicilor de rusificare, la care a fost supusă provincia, în istoriografia subiectului s-a impus ideea conform căreia preoțimea a avut un important rol în păstrarea conștiinței naționale, a culturii și limbii românești în Basarabia, deși a trebuit să îndure o mulțime de presiuni. Aceasta a determinat slujitorii cultului la acțiuni cu caracter de rezistență față de opera rusificării prin intermediul bisericii oficiale, în consecință fiind plasați în frontul unic al mișcării de emancipare din Basarabia de la finele sec. al XIX-lea - începutul sec. al XX-lea². Având o situație materială decentă, preoțimea a reprezentat acea clasă intelectuală care a contribuit într-un mod particular la succesul mișcării de eliberare națională a Basarabiei de la începutul secolului al XX-lea.

Preoții Basarabiei în secolul al XIX-lea

La momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, diverse surse istorice consemnează faptul că regiunea dintre Prut și Nistru avea o puternică activitate religioasă, drept dovadă servind existența unui număr de 775 de biserici parohiale și a 40 de mănăstiri și schituri, care existau în cele 755 de localități urbane și rurale ale Basarabiei, deservite de un numeros personal preoțesc³. Personal care însă nu se ridica la înălțimea așteptărilor, marea problemă fiind chiar lipsa unei instruirii eficiente, după cum recunoaște chiar mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni care constata că nivelul de educație al majorității absolute a clericilor era unul foarte jos, dacă nu chiar inexistent. În ciuda acestor realități, unii cercetători sunt de părere că acești clerici, la momentul anexării, aveau totuși o pregătire minimă în spiritul valorilor naționale, ceea ce le-a permis să se afirme ca o clasă distinctă și influentă pe tot parcursul celor 106 ani de ocupație rusească. Alături de țărănime, au constituit cele două clase sociale grație cărora

² Svetlana Prozorovschi, „Preoțimea basarabeană în lupta pentru emanciparea națională de la sfârșitul secolului al XIX – începutul secolului XX”, în *History and Politics. Revistă de Istorie și Politică*, nr. 1(9), 2012, p. 82.

³ Ioan C. Popa, „Țărănimea și biserica – piloni ai apărării identității românești în Basarabia”, în *Revista Limba Română*, nr. 5-6, anul XXII, 2012, p. 93.

a fost posibilă păstrarea culturii și limbii românești. Încă din primele zile ale anexării, se poate documenta un conflict religios în provincie, biserica basarabească fiind trecută ilegal⁴ sub jurisdicția Bisericii ortodoxe ruse. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceasta din urmă va accepta totuși caracterul specific al eparhiei Chișinăului și Hotinului, în partea ce ține de limbă, moravuri și obiceiuri ale populației locale, care erau diferite față de cele ale populației majoritar ruse a Imperiului.

Lupta a fost, fără îndoială, una inegală. Biserica ortodoxă rusă se bucura de o autoritate incontestabilă în societatea imperială, devenind chiar „o anexă a statului rus”⁵, din moment ce membrii Sfântului Sinod, format din episcopi, erau numiți de țar și deveneau, astfel, înalți demnitari ai curții. Scopul lor suprem era să cultive un sprijin social în rândurile popoarelor care alcătuiau Imperiul Rus. De altfel, inclusiv în Basarabia, preotul ortodox era considerat ca fiind unul din pilonii fundamentali din acea perioadă, fiind responsabil în special pentru îndrumarea spirituală a comunității și pentru menținerea tradițiilor și obiceiurilor locale. Totodată, trebuie să menționăm și faptul că, pe plan misionar, preoții basarabeni s-au făcut destul de cunoscuți, ca în cazul protoiereilor Ioan Butuc, Nicolae Lașcov și Pavel Florov⁶ sau al oberprocurorului Pobiedonoștev, alături de arhimandritul Anatolie Tihai.

În același timp, preoțimea basarabească a avut un rol important și în calitate de conducători ai școlilor din Basarabia, corespunzând cerințelor vremii, cel mai cunoscut fiind protoiereul Alexandru Ianovschi, rector al Seminarului. Cercetătorul Nicolae Popovschi îl descrie ca pe un „om de principii, cu adâncă convingere în sfințenia misiunii lui de păstor, îndeplinitor neînduplecat al poruncilor stăpînirii, înzestrat cu mare tact administrativ și neîntrecută putere de muncă”, conducând așezământul din Chișinău vreme de 19 ani. Cu toate acestea, pe lângă interesele teoretice de a crește gradul de instruire în rândul basarabenilor, prin intermediul școlilor, regimul țarist urmărea și rusificarea societății, în paralel cu creșterea rolului Bisericii ortodoxe din regiune, conducând inevitabil la consolidarea rolului său, inclusiv economic. Astfel, se atestă o anumită creștere a veniturilor bisericești, fapt ce va înlesni situația materială a clericilor și le va crea un statut aparte în societate. Potrivit aceluiași istoric, la finele regimului oberprocurorului Pobiedonoștev, preoțimea basarabească ajunsese la maturizarea definitivă, la calitățile și însușirile care o deo-

⁴ Ion Gumenăi, „Episcopia Chișinăului și Hotinului de la Eparhie Românească la Eparhie Româno-Rusă (1812 - 1858)”, în *Analele Universității Dunărea de Jos din Galați, Seria Istorie*, XIX, 2020, p. 62.

⁵ Ioan C. Popa, *op. cit.*, p. 93.

⁶ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia sub ruși în veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1931, p. 224

sebeau major de cea din Vechiul Regat, dar fiind în continuare străină curentelor gândirii teologice din Rusia⁷.

În aceste condiții, putem identifica două categorii de preoți în eparhia Chișinăului și Hotinului. Prima era cea mai răspândită, fiind vorba de preotul de rând, cu elemente cărturărești în concepție, cu deprinderi și năzuințe de intelectual în felul de trai, oarecare interese de cultură rațională și respect pentru carte. Aceștia nu se distingeau prin serviciul păstoresc propriu zis, ci mai degrabă prin rolul care îl aveau în comunitățile lor, bucurându-se de o înaltă autoritate morală. Un al doilea tip de preoți erau cei care, după vorbele lui Popovschi, erau „păstori de idee”, ce-și vedeau menirea în activitatea păstorească propriu-zisă⁸. Prezenți în toate zonele Basarabiei, aceștia erau mai puțin vizibili publicului larg, fiind de multe ori prezenți în mănăstiri, cel mai cunoscut fiind preotul Macarie Untu. În plus, majoritatea preoților proveneau din satele moldovenești, acest lucru fiind un important factor în stabilirea unei legături sufletești cu populația băștinașă⁹.

Un alt aspect mai puțin cunoscut este cel al mănăstirilor basarabene, care erau adevărate centre ale tradiției culturale românești, grație în special faptului că majoritatea absolută a monahilor erau localnici, fapt ce a permis păstrarea obiceiurilor tradiționale moldovenești¹⁰. Astfel, grație acestora, în ciuda măsurilor restrictive luate de autoritățile țariste și bisericești, românii din Basarabia au reușit să mențină legăturile cu ierarhii și preoții de peste Prut, în special prin preoții de mir și țărani credincioși. Aceste legături au avut un rol esențial în conservarea limbii, tradițiilor și culturii românești în spațiul basarabean, într-un context istoric marcat de presiuni constante de rusificare. Potrivit cercetărilor de epocă, în anul 1859, Basarabia număra 162 de preoți cu studii teologice obținute la seminar, în timp ce restul clerului era alcătuit din „autodidacți”. Această categorie de preoți, neavând o formare formalizată la nivel instituțional, era adesea percepută drept continuatoare a practicilor tradiționale, ceea ce implica, în cele mai multe cazuri, oficierea serviciului divin în limba română¹¹.

Aceasta realitate cultural-religioasă s-a perpetuat în ciuda noilor directive impuse de autoritățile ecleziastice rusești care conduceau Eparhia Chișinăului și Hotinului. Conform acestor dispoziții, utilizarea limbii ruse sau slavone bisericești în cadrul slujbelor religioase devenise obligatorie, parte dintr-o strategie mai amplă de uniformizare lingvistică și culturală. Cu toate

⁷ *Ibidem*, p. 225.

⁸ *Ibidem*, p. 226.

⁹ Ziarul *Бессарабская жизнь*, nr. 277, Moscova, 1910 p. 181-183.

¹⁰ *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, nr. XV, p. 32; Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 218.

¹¹ Nicolae Ciachir, *Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917)*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1992, p. 62.

acestea, anul 1859 a consemnat și o rezistență semnificativă din partea clerului local, în special din satele moldovenești, unde preoții au refuzat să se conformeze acestor noi reglementări. Motivele acestui refuz erau adânc înrădăcinate în reacția enoriașilor, care respingeau categoric ascultarea slujbelor religioase într-o limbă străină și necunoscută, fapt care subliniază puternicul atașament al populației față de limba română, atât ca vehicul al credinței ortodoxe, cât și ca element central al identității naționale.

Astfel, această opoziție față de impunerile lingvistice ale autorităților rusești demonstrează nu doar capacitatea de reziliență culturală a comunității basarabene, ci și complexitatea dinamicilor socio-religioase din această regiune, unde limba română a jucat un rol central în menținerea coeziunii și identității naționale, chiar și în fața unor presiuni externe de natură religioasă și politică¹². Cu toate acestea, efectele unui secol de ocupație s-au făcut simțite, iar majoritatea clerului basarabean se îndepărtase de popor, în mare parte tocmai pentru utilizarea în serviciul divin a limbii ruse sau slavone, ceea ce a îndepărtat credincioșii. O altă lovitură pentru preoțimea basarabeană a fost la 1870, când a fost închisă Tipografia eparhială românească din Basarabia¹³. Totodată, un an mai târziu, odată cu venirea arhiepiscopului Pavel Lebedev, a avut loc un val de concedieri în cuprinsul bisericilor din cadrul eparhiei, fiind destituit un număr mare de preoți și dascăli. Statistica vremii indică faptul că 169 de parohi au fost retrogradați la statutul de simpli preoți auxiliari, 194 au fost radiați din buget, 32 pensionați, iar alți 596 de dascăli au fost concediați din funcție¹⁴.

Totodată, conform afirmațiilor publicistului rus N.N. Durnovo, arhiepiscopul Pavel a închis peste 340 de biserici în Basarabia¹⁵, în timp ce ziarul rusofil „Besarabeț” susținea o poziție similară afirmând că „moldovenii au fost împiedicați de Episcopul Pavel să se roage lui Dumnezeu în limba lor, astfel încât acum nu mai merg la biserică”¹⁶. Despre acest lucru a scris și Elena Alistar, deputată în Sfatul Țării de la Chișinău, afirmând că „Preasfințitul Pavel, înțelegând bine că prin școlile bisericești va reuși mai bine a rusifica casta bisericească și prin ea va câștiga și poporul, a făcut totul pentru bunul mers al acelor școli. Le-a dat drepturi și privilegii atât de mari încât nu corespundeau cu programul

¹² Ion Pelivan, *La Bessarabie sous le régime russe*, Paris, Imprimerie Générale Lahure, 1919, *passim*.

¹³ Claudia Cemârțan, „Influența slavonă asupra lexicului românesc din slujba și acatistul cuviosului Serafim din Sarov” (Publicate la tipografia eparhială din Chișinău), în *Integrare prin cercetare și inovare: Științe umanistice*, Chișinău, Centrul Editorial-Poligrafic al USM, 2017, p.18.

¹⁴ https://www.dacoromania-alba.ro/nr66/unele_aspecte.htm (accesat la 1 octombrie 2024).

¹⁵ Boris Buzilă, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 50.

¹⁶ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 223.

școlilor”. Cu toate eforturile susținute ale autorităților rusești de a implementa măsuri de rusificare, rezultatele au fost departe de a fi cele anticipate. Clericii ruși desemnați să ocupe parohiile din satele basarabene în cadrul acestei politici de asimilare culturală au fost, în cele din urmă, absorbiți de comunitățile locale. În decursul a două generații, acești preoți au fost treptat integrați în structura culturală moldovenească, adoptând limba, obiceiurile și tradițiile locale, ceea ce a dus la o acțiune contrară intențiilor inițiale ale autorităților imperiale.

Un episod semnificativ din această perioadă îl constituie retrocedarea teritoriilor din sudul Basarabiei către Principatele Române, în urma Tratatului de pace de la Paris din 1856. Conform prevederilor tratatului, județele Ismail, Cahul și Bolgrad au revenit sub administrația românească, iar autoritățile rusești au fost nevoite să cedeze un număr considerabil de lăcașuri de cult aflate în aceste regiuni.

În urma retrocedării Basarabiei de Sud, populația ortodoxă locală, care fusese timp de patru decenii supusă politicilor de rusificare ale Imperiului Rus, s-a confruntat cu nevoia de reintegrare spirituală și culturală în spațiul românesc. Înființarea Episcopiei Dunării de Jos în 1864 a constituit o componentă esențială a unei strategii de reorganizare ecleziastică și consolidare a administrației religioase în regiune. Situată într-o zonă geografică de importanță strategică, cuprinsă între influențele Imperiului Otoman și cele ale Imperiului Rus, episcopia avea rolul de a promova coeziunea religioasă și culturală a locuitorilor. Misiunea acestei instituții ecleziastice era să răspundă provocărilor impuse de contextul politic și social, consolidând identitatea spirituală și culturală a comunităților din regiune.

Un rol central în organizarea și funcționarea episcopiei i-a revenit episcopului Melchisedec Ștefănescu, recunoscut drept unul dintre cei mai erudiți și influenți ierarhi ai epocii. Prin competența sa administrativă și teologică, acesta a reușit să transforme episcopia într-un model de organizare ecleziastică eficientă, contribuind semnificativ la dezvoltarea unei ierarhii bine structurate. Sub conducerea sa, episcopia nu doar că a consolidat legăturile dintre Biserică și comunitate, ci a devenit un pilon al stabilității religioase și culturale într-o regiune caracterizată de tensiuni geopolitice majore. Prin acțiunile sale, episcopul Melchisedec Ștefănescu a promovat o viziune modernă asupra administrației ecleziastice, integrând valorile tradiționale cu cerințele epocii moderne, ceea ce a contribuit la întărirea identității naționale și la continuitatea comunității ortodoxe.

O prioritate a Episcopiei Dunării de Jos a fost revitalizarea școlilor parohiale, înființarea unui seminar teologic la Ismail, construcția a peste 40 de biserici¹⁷ și introducerea limbii române în cadrul slujbelor și al învățământului

¹⁷ Violeta Pușcașu, „Eparhiile Romanului și Dunării de Jos în timpul episcopului Melchisedec Ștefănescu – un exercițiu dublu determinist”, în *Teologie și Educație la Dunărea de Jos*, IX, nr. 9, 2020, p. 339.

religios. Aceasta a reprezentat o schimbare majoră față de perioada anterioară, când slavona bisericească și limba rusă predominau. Această inițiativă a fost esențială pentru „restabilirea identității culturale și naționale a populației din județele retrocedate”. În plus, Biserica a sprijinit înființarea unor tipografii pentru publicarea de cărți religioase și manuale în limba română, contribuind la alfabetizarea și educarea locuitorilor.

Diversitatea structural-confesională a populației din eparhia Dunării de Jos a reprezentat un factor determinant în inițiativele intelectuale și pastorale ale episcopului Melchisedec Ștefănescu. În acest context, în 1871, la Ismail, acesta a publicat lucrarea *Lipovenismul, adică schismaticii sau rascolnicii, și erezii ruși*, o analiză cu caracter apologetic și doctrinar, destinată să apere și să consolideze unitatea dogmatică și morală a Bisericii Ortodoxe. Lucrarea, concepută într-o perioadă de intensă transformare socială și religioasă, a fost menită să răspundă provocărilor generate de fragmentarea confesională cauzată de colonizarea artificială promovată de Imperiul Rus.

Prin demersurile sale, episcopul Melchisedec Ștefănescu a demonstrat o viziune integratoare asupra misiunii bisericești, îmbinând apărarea ortodoxiei cu cercetarea istorică și consolidarea unei tradiții ecleziastice solide. Aceste inițiative au contribuit în mod semnificativ la afirmarea autorității și prestigiului Bisericii Ortodoxe într-un context istoric complex, caracterizat de schimbări sociale și provocări confesionale¹⁸.

Potrivit cercetătorului Ion Gumenâi, această retrocedare a avut o semnificație profundă nu doar din punct de vedere religios, ci și cultural, deoarece bisericile au servit ca centre de rezistență împotriva procesului de rusificare, menținând identitatea românească în regiunile retrocedate. Predarea acestor lăcașuri de cult către administrația românească a facilitat revigorarea elementului național românesc în aceste teritorii, contribuind la consolidarea legăturilor culturale și religioase dintre Basarabia și restul spațiului românesc. Retrocedarea bisericilor a reprezentat, astfel, nu doar un gest diplomatic, ci și o reafirmare a identității românești într-o regiune aflată sub presiuni politice și culturale semnificative din partea Imperiului Rus¹⁹.

Activitatea prodigioasă a episcopului a avut rezultate scontate, însă în urma războiului ruso-româno-turc din anii 1877-1878 și a hotărârilor luate la Congresul de la Berlin, sudul Basarabiei a fost reintegrat în Imperiul Rus. Acest proces a adus schimbări atât pe plan politic și administrativ, cât și în structura administrativ-bisericească. Comunitățile ortodoxe din județele Cahul, Ismail și Bolgrad au fost incluse din nou sub autoritatea Eparhiei Chișinăului. Arhiepiscopul Pavel Lebedev a acționat rapid pentru a reinstaura modelul de organizare bisericească din restul Basarabiei și în această regiune. Preoții formați la seminariile din Ismail, Huși sau Socola-Iași și-au păstrat parohiile, cu condiția

¹⁸ *Ibidem*, p. 400.

¹⁹ Ion Gumenâi, *op. cit.*, p. 67.

să învețe limba rusă în termen de doi ani. Seminarul din Ismail a fost desființat, iar în școlile parohiale au fost aduse ca învățătoare absolvente ale școlilor eparhiale ruse din Chișinău²⁰. Ion Inculeț, un important lider național din Basarabia, afirma că românii din regiune obișnuiau să meargă la biserică și să facă semnul Sfintei Cruci, dar nu înțelegeau rugăciunile rostite și se întorceau acasă fără să înțeleagă nimic din limba în care se oficia.

Mișcarea de eliberare națională din Basarabia a avut un specific particular. Datorită, politici restrictive promovate de Imperiul Rus, preoțimea a jucat un rol important în păstrarea conștiinței naționale, a culturii și limbii românești în regiune²¹. Spre exemplu, în ciuda interdicțiilor, elevii Seminarului Teologic din Chișinău erau deja menționați în mișcarea narodnicistă încă din anii 1880-1890 și au fost adesea arestați și deportați. Totuși, în anul 1898 li s-a permis admiterea în câteva dintre universitățile Imperiului Rus²². Așadar, putem considera că decizia de a permite admiterea elevilor Seminarului Teologic din Chișinău la universitățile din Imperiu a avut o influență pozitivă majoră asupra viitorilor lideri politici basarabeni, permițându-le să studieze istoria românilor și literatura română la universități precum cele din Kiev, Odesa, Moscova sau Sankt Petersburg, unde circulația cărții românești era mai facilă. Cu toate acestea, un nucleu important al liderilor politici basarabeni s-a format la Universitatea din Dorpat, unde au studiat absolvenții ai Seminarului Teologic din Chișinău, precum P. Grossu, Al. Groppa, Al. Oatul sau V. Mahu, membri ai generației de la 1918.

Un alt palier al contextului este cel al cercetărilor de istorie a Basarabiei, în care preoții basarabeni sunt cointeresați. Faptele s-au produs în perioada arhiepiscopului Serghie, când comitetul de redacție al „Vedomostilor de Eparhie” s-a lărgit și s-a pus accentul pe atragerea colaboratorilor din rândurile preoțimii locale²³, în același timp cu obligarea, în 1892, a abonării la această revistă pentru toate bisericile, mănăstirile și schiturile de călugări și maici.

Astfel, în această perioadă, dacă analizăm articolele publicate în revista eparhială, constatăm că se pun bazele studierii trecutului Basarabiei, fiind cercetate o serie de acte și documente din arhivele locale. Cei mai cunoscuți cercetători sunt E. Potnivschi, A. Conschi, A.E. Silin, Gh. Zăcov, L.S. Mateevici, A. Parhomovici și totodată prot. M. Ganițchi, ex-rector al seminarului²⁴, D. Șceglov, prot. N. Lașcov și prof. E.E. Mihalevici. Totuși, cel mai cunoscut dintre toți, menționat inclusiv de istoricul Nicolae Popovschi, este Avxentie Stadnițchi,

²⁰ *Ibidem*, p. 82.

²¹ Nicolae Iorga, *Basarabia noastră. Antologie*, Secția textelor, introducere și note de Georgeta Filitti, București, Editura Karta-Graphic, 2018, p. 357-358.

²² Silvia Scutaru, „Clerul basarabean în anii primului război mondial”, în *Tyragetia*. Serie nouă, vol. VII (XXII), nr. 2, 2013, p. 91.

²³ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 100.

²⁴ *Ibidem*, p. 101.

cunoscut mai târziu sub numele de Arsenie, ajuns ulterior mitropolit al Novgorodului, și care, în perioada slujirii în Basarabia, a inaugurat o nouă eră în istoriografia provinciei. Sub conducerea acestuia, cercetările asupra trecutului Basarabiei devin constante și nu izolate, cum era până atunci. Stadnițchi a studiat în mod sistematic arhivele locale și a folosit pe larg izvoarele originale românești, întreprinzând în același scop călătorii prin Principatele Române, unde stabilește relații personale cu reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române. Potrivit lui Popovschi, Stadnițchi a publicat aproape 50 de studii monografice, unele destul de cuprinzătoare, care s-au axat pe trecutul Basarabiei în tot cursul stăpânirii ruse, precum și unele momente din viața românilor din Principate, obținând pe această cale titlul de magistru în teologie, acordat de Academia din Kiev. Ulterior, Stadnițchi va publica în anul 1904 o lucrare intitulată „Cercetări și monografii din istoria bisericii Moldovei”, pentru care a primit titlul de doctor în teologie din partea Academiei din Moscova.

Nicolae Popovschi afirmă însă că Stadnițchi a interpretat evenimentele trecutului din punctul de vedere al concepției imperialiste, afirmând totodată că de fapt aceasta era singura posibilă atunci și că acest lucru nu l-a împiedicat totuși „să cerceteze trecutul cu multă luare-aminte și să judece cu tot atâta nepărtinire”²⁵.

Preoții basarabeni la începutul secolului al XX-lea

În acest context ia naștere, la finele sec. XX, „Societatea istorico-arheologică bisericească din Basarabia”, înființată la inițiativa arhiepiscopului Iacov Peatnițki (1898-1904), urmare a activității „Comisiei savante a arhivelor din Basarabia”, înființată la Chișinău la 25 august 1898. Statutul societății, întocmit de Ioan N. Halippa, secretar al Comisiei savante, a fost aprobat de către Sinod în 1902, însă activitatea propriu-zisă a societății a început în 1904. Președinte al organizației a fost protoiereul A.V. Ianovschi, rector al seminarului, vicepreședinte – A.M. Parhomovici, el fiind totodată supraveghetor al arhivei societății și bibliotecii. Potrivit statutului, societatea a fost înființată urmare a „necesității de a păstra și a studia antichitățile locale bisericești și a pregăti materiale pentru istoria eparhiei Chișinăului în vederea sărbătorii centenarului de la înființare (1813-1913). Scopul societății a fost de a studia trecutul bisericii locale, de la primele mărturii ale prezenței creștinismului în hotarele eparhiei. În acest scop, membrii ei urmau să caute, să păstreze și să studieze actele privitoare la construirea bisericilor și capelelor, la formarea parohiilor, la înființarea scaunului episcopal, al vicarului, la viața religioasă-morală a clerului și a bisericilor vechi, precum și cercetarea cimitirelor, icoanelor și a altor obiecte de rit”²⁶.

²⁵ *Ibidem*, p. 211.

²⁶ *Ibidem*, p. 212.

Preoții moldoveni au fost foarte activi în activitatea de publicare a unor cărți și reviste în limba română, precum „Luminătorul”²⁷, care a fost singura revistă cu o orientare pro-românească din Basarabia care a apărut neîntrerupt de la 1908. O influență importantă în dezvoltarea bisericească și națională a Basarabiei a avut-o asociația „Frățimea Nașterii lui Hristos”, din Chișinău, înființată prin ucazul Sinodului rus nr. 5318 din 17 octombrie 1900²⁸, care avea ca scop dezvoltarea culturală, religioasă și morală a populației din Basarabia. Frățimii i s-a permis să tipărească broșuri, cărți și foi cu conținut religios-moral în limba română, dar cu litere chirilice, sau cu texte rusești. Odată cu revoluția din 1905-1907, clerul a început să revendice drepturi naționale pentru Biserică.

Astfel, preoții, în special cei cu o pregătire teologică solidă, au solicitat implementarea unor măsuri care să îmbunătățească viața bisericească eparhială, inclusiv reintroducerea limbii române în uzul bisericesc. Acești preoți au devenit cunoscuți ca „pionierii limbii române de la anul 1900”²⁹. La Congresul Eparhial din 1905, deputații au hotărât introducerea limbii române și a muzicii bisericești naționale în Seminarul Teologic și în Școala de Cântăreți. Acest lucru s-a realizat la începutul anului de studii 1906-1907, datorită ieromonahului Gurie. După Revoluția Rusă din 1905-1906, preoțimea moldovenească a devenit mai activă, fiind urmărită de poliția țaristă și jandarmerie. Nicolae Popovschi, istoricul care a cercetat viața bisericească din Basarabia, menționează un curent de mișcare generală eliberatoare, în cadrul căruia au activat ierarhi precum Gurie Grosu, Constantin Popovici, Alexandru Baltaga, Vladimir Baltaga și Mihail Plămădeală. De asemenea, preoțimea activă în acea perioadă a inclus și nume precum ieromonahul Dionisie Erhan, stareț al mănăstirii Suruceni, Vasile Gobjilă, protoiereu al județului Chișinău, preotul Andrei Murafa din satul Cotiujenii Mari, județul Soroca și preotul Alexei Mateevici, profesor la Seminarul Teologic din Chișinău.

Ieromonahul Gurie Grosu s-a afirmat ca o figură emblematică a teologiei basarabene la începutul secolului al XX-lea, având o contribuție remarcabilă la dezvoltarea culturală și spirituală a regiunii. Prin inițiativele sale, au fost create și consolidate asociații culturale, fundații educaționale, instituții de învățământ, lăcașuri de cult și publicații periodice. Activitatea sa a fost marcată de organizarea unor evenimente de amploare, menite să sprijine revitalizarea patrimoniului cultural al Basarabiei și afirmarea identității naționale românești în contextul unei epoci de profunde transformări sociale și politice. Ieromonahul s-a remarcat printr-o preocupare deosebită pentru conservarea și valorificarea patrimoniului material bisericesc, alături de activitatea sa religioasă. În acest sens, a inițiat fondarea Societății (Obștei) Bisericești de Istorie și Arheologie,

²⁷ Silvia Prozorovschi, *op. cit.*, p. 83.

²⁸ Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, Știința, 1993, p. 155.

²⁹ Silvia Scutaru, *op. cit.*, p. 88.

instituție dedicată cercetării și protejării patrimoniului ecleziastic, și a contribuit la inaugurarea Muzeului Bisericesc, un spațiu destinat păstrării, documentării și expunerii artefactelor cu valoare istorică și culturală. Aceste inițiativă reflectă o viziune complexă asupra rolului Bisericii în conservarea identității culturale și spirituale³⁰.

Cu toate acestea, în cadrul clerului ortodox din Basarabia disputele privind rolul limbii naționale în practica liturgică au fost frecvente și adesea contradictorii. Un segment important al preoțimii, inclusiv cei de etnie moldovenească, promovau ideea conform căreia învățarea limbii ruse prin intermediul slujbelor bisericești reprezenta o necesitate pentru educarea și integrarea populației eparhiei. Printre cei mai proeminenți susținători ai acestei viziuni s-a remarcat părintele Nicolae Ghipețki³¹, preot în localitatea Starokazacie și membru al Dumei de Stat. În anul 1910, acesta s-a opus vehement modificării legislației privind învățământul laic, care prevedea introducerea limbii moldovenești ca limbă de predare în învățământul primar.

Argumentele teologice aduse de oponenții limitării limbii slavone bisericești se fundamentau pe ideea că traducerea predicilor și a textelor liturgice în limbile vernaculare ar diminua caracterul sacru al slujbelor. Această poziție reflecta o linie de gândire tradiționalistă, prezentă în Biserica Ortodoxă încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când au avut loc confruntări ideologice între tradiționaliști și reformatori pe tema reformei limbii liturgice. În acest context, teologul și lingvistul N.I. Ilinski a fost unul dintre cei mai influenți promotori ai ideii conform căreia slavona bisericească reprezenta o limbă sacră, de esență clasică, ce putea fi însușită și păstrată doar printr-un proces sistematic și riguros de învățare.

Anul 1917 a adus haosul în Imperiul Rus. În februarie, a izbucnit ceea ce avea să fie numit în istoriografia sovietică drept „revoluția burghezo-democratică”, evenimentele reprezentând doar preludiul loviturii de stat conduse de bolșevici în octombrie-noiembrie ale aceluiași an. În gubernii au început o serie de mișcări sociale, cu tendințe de renaștere națională, de care inclusiv Basarabia nu a fost străină. În acest sens, asistăm la formarea Partidului Național Moldovenesc în primăvara lui 1917, programul căruia se reducea în linii generale la solicitarea de formare a unei provincii cu un grad înalt de autonomie politică și socială. În același timp, preoțimea basarabeană a început să ceară o serie de drepturi politice și bisericești. Astfel, mișcarea revoluționară din 1917 l-a găsit în funcția de arhiepiscop al Basarabiei pe Anastasie Gribanovschi. Acesta a aprobat convocarea Congresului Preoților, Mirenilor și Dascărilor, care a avut loc între 19-22 aprilie 1917.

³⁰ Silvia Grossu, *Mitropolitul Gurie, discursul identitar*, Chișinău, CEP USM (Blitz Poligraf), 2023, p. 101.

³¹ Oleg Grom, „Confesiune și etnicitate în Basarabia la începutul secolului al XX-lea”, în *Archiva Moldaviae*, V, 2013, p. 186.

În cadrul mai multor adunări, Partidul Național Moldovenesc s-a pronunțat împotriva vechii ordini de stat, inclusiv în materie bisericească, cerând alegerea preoților de către parohieni, tribunale corporative, consilii de circumscripție în loc de protopopiate, adunări eparhiale ale preoților și mirenilor, autonomie bisericească cu un mitropolit și doi episcopi. Totodată, la 2 aprilie 1917, în ziarul „Cuvânt Moldovenesc” se publică articolul *La luptă în unire*, în care este reiterat din nou apelul „de a se ruga lui Dumnezeu în biserica lor moldovenească”³², pe lângă manifestul care formulează obiectivele programatice ale viitorului partid, Partidul Național Moldovenesc, care își propusese „spre a curăța ogorul neamului nostru de neghina streinilor – începând de la episcop și sfârșind cu cel din urmă cinovnic, care vor să înădușe suflarea moldovenească”. În aceeași perioadă este publicat și apelul *Strigare către preoții moldoveni*, trimis către toți blagocinii și preoții din Basarabia, în care este formulată chemarea: „Preoțimea trebui să ceară toate drepturile pentru moldoveni și trebui să se puie în fruntea poporului”, ceea ce indică faptul că societatea civilă a vremii ceda preoțimii rolul de conducător al mișcării de eliberare națională.

Acest lucru s-a realizat prin aderența decisivă a membrilor clerului la mișcarea națională, care s-a manifestat la primul Congres Extraordinar al preoțimii și mirenilor din eparhia Chișinăului și Hotinului, care și-a ținut lucrările la Casa eparhială din Chișinău în perioada 19 – 24 aprilie 1917³³ și care a avut drept scop afirmarea revendicărilor preoțimii, după cum se arăta și în apelul *Către preoțimea moldovenească*³⁴, publicat în ajunul acestui forum. Potrivit documentelor vremii, la Congres au fost delegați din cele 34 de regiuni ecleziastice câte patru reprezentanți ai preoțimii, fiind vorba de blagocinul, misionarul și doi deputați, un staroste bisericesc și un mirean din partea județului; cu excepția Chișinăului, unde au participat toți preoții și câte trei mireni de la fiecare parohie și câte unul de la fiecare biserică de casă, alături de șase reprezentanți ai Uniunii pedagogice a școlilor duhovnicești, adică în total 250 de deputați³⁵. Dreptul de vot a fost oferit delegaților clerului și reprezentanților mirenilor, delegațiilor instituțiilor eparhiale, a organizațiilor de obște și militare, precum și chiar „sectanților”. În calitate de președinte al adunării a fost ales membrul Judecătorei de ocol Chișinău - Petru Gurschi, iar în calitate de vicepreședinți ai Congresului au fost aleși preoții Ioan Andronic și Teodor Belodanov. Secretari ai adunării au fost numiți preoții T. Bogos, I. Russul și profesorul de seminar P. Lotoțchi, în prezidiul fiind numiți și preotul T. Ungureanu, diaconul G. Radomschi, cântăreții M. Frățiman, H. Dimitrov, M.

³² *Cuvânt Moldovenesc*, 2 aprilie 1917.

³³ Diana Ețco, „Confruntări politice în Basarabia la început de secol XX”, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 2007, p. 104-112.

³⁴ Dumitru Munteanu-Râmnic, *Pentru Basarabia, culegere de texte*, Ploiești, Editura revistei „Curierul liceului”, 1912, p. 152.

³⁵ ANRM, fond 18, dosar 1, f. 170.

Dumitrachi și V. Lupanov, conform cercetătoarei Silvia Scutaru³⁶. Aceasta menționează că primii care au adus în discuție necesitatea ofierii serviciului divin în limba română în satele moldovenești au fost reprezentanții județului Soroca, Pantelimon Halippa și Paul Gore. Aceștia, în calitate de membri ai Partidului Național Moldovenesc, au expus programul formațiunii cu privire la autonomia Basarabiei și naționalizarea instituțiilor guberniale. De altfel, preoțimea a revendicat ca „Basarabia să aibă cea mai mare autonomie (...) adică să se ocârmuiască singură prin deputații săi adunați în Sfatul Țării”³⁷.

În cadrul programului Partidului Național Moldovenesc, redactat la data de 3 aprilie 1917 (pe stil vechi), autonomia Bisericii cu o Mitropolie separată, cu un arhiereu moldovean în frunte și toți preoții crescuți în limba moldovenească a fost unul dintre obiectivele stabilite³⁸. În timpul adunării uniunii cooperativelor din Basarabia din 6-7 aprilie 1917, procesul verbal a inclus, la punctul 4, stipularea faptului că Biserica din Basarabia ar trebui să fie autonomă, cu o Mitropolie separată condusă de un mitropolit moldovean, iar toți preoții ar trebui să cunoască limba populației, toate slujbele bisericești fiind săvârșite în limba moldovenească. La data de 11 aprilie 1917, Hotărârea Adunării membrilor Partidului Național Moldovenesc din Bolgrad a inclus punctul 2, care prevedea necesitatea separării Bisericii de politică și de a-i permite să se ocupe de treburile sale. De asemenea, limba slavonă, neînțeleasă de moldoveni, trebuia înlocuită cu limba poporanilor. Conducerea Bisericii din Basarabia ar fi trebuit să fie formată din băștinași ai provinciei, care să cunoască limba moldovenească. În plus, Biserica trebuia să fie independentă.

La data de 18 aprilie 1917, Adunarea Ostașilor Moldoveni din Odesa a decis ca Biserica să fie organizată pentru a răspândi mai bine nevoile credincioșilor și să vorbească în limba lor. De asemenea, Biserica Basarabiei ar trebui să fie independentă în ocârmuirea sa de Biserica rusească și să păstreze doar legăturile sufletești și canonice. În plus, ocârmuirea lăuntrică a Bisericii basarabene ar trebui să fie democratică, pentru ca mireni să aibă o voce în stabilirea vieții bisericești. În fruntea Bisericii solicitau un mitropolit moldovean ales de preoți și mireni, iar preoții și dascălii bisericilor ar trebui să fie aleși de poporani. La data de 2 și 3 mai 1917, la Chișinău, a avut loc un congres al clerului basarabean care a cerut, printre altele, autonomie politică și înființarea unui Înalț Sfat cu puteri executive și legislative. Majoritatea a solicitat de asemenea un mitropolit român ca șef al Bisericii basarabene. În același timp, la 16 mai 1917, adunarea din plasa Lăpușna a adoptat o hotărâre prin care se sublinia:

³⁶ Silvia Scutaru, *op. cit.*, p. 141.

³⁷ Чрезвычайное епархиальное собрание духовенства и мирян Кишинёвской епархии, состоявшееся в г. Кишиневе 19-25 апреля. Издание Бессарабского Епархиального Исполнительного Комитета, Кишинёв, 1917, p. 51.

³⁸ Луминэторул 1917: Штирь, май, 1917, p. 39-43.

„Preoțimea trebuie să fie aleasă de către mireni. În toate satele moldovenești, slujba dumnezeiască să se facă numai în limba părintească”³⁹.

Pe 15 mai 1917, a avut loc o adunare a femeilor ortodoxe la Casa Eparhială din Chișinău, condusă de preotul Teodosii Kirica, ales președinte, și de Isidor Popa, ales delegat. La adunare, s-a decis înființarea unui comitet femeiesc pentru apărarea ortodoxiei și a clerului. În aceeași perioadă, apelul redacției revistei „Luminătorul”, intitulat *Către cleroșanii Basarabiei*, sublinia situația delicată a societății basarabene și importanța hranei duhovnicești în limba moldovenească. În finalul apelului, cititorii erau avertizați că: „De acum interesele duhovnicești ale moldovenilor pot să fie îndeplinite numai în limba moldovenească, iar pe această limbă trebuie să le fie dată hrana duhovnicească de care au nevoie”⁴⁰. În perioada 3-26 august 1917, la Chișinău, s-a desfășurat Congresul Eparhial Ordinar, avându-l ca președinte pe preotul Alexandru Baltaga⁴¹, concluziile adunării fiind în spiritul modificărilor solicitate deja.

În aceeași perioadă, între 19 și 25 august 1917, la Moscova s-a desfășurat Congresul Bisericesc Panrusesc, eveniment de o importanță majoră pentru structurile bisericești ale Imperiului Rus. La acest congres a participat și o delegație din Basarabia, care a formulat o cerere de autonomie bisericească pentru poporul basarabean. Într-o mișcare semnificativă, această solicitare a fost aprobată, reflectând schimbările profunde care se produceau în contextul destrămării autorităților imperiale. Această recunoaștere a autonomiei bisericești a poporului basarabean a marcat o etapă crucială în procesul de emancipare națională și spirituală, reflectând o schimbare esențială în dinamica relațiilor dintre autoritățile bisericești centrale și comunitățile locale⁴². Cu toate acestea, în cercul celor preocupați de problemele bisericești din Basarabia, curentele opuse își conturau pozițiile: curentul vechi rusesc al elementelor rusificate, curentul național moldovenesc și curentul de conciliere creștinească, în care au intrat și elemente sincere, dar și unele deghizate, care erau fideli Imperiului. Totodată, un grup de preoți moldoveni au organizat, la 8 decembrie 1917, o altă adunare la Chișinău unde s-a decis înființarea unei Uniuni a Clericilor Moldoveni din capitala Basarabiei.

Anul 1918 a venit cu schimbări majore în viața Basarabiei, a căror consecințe de ordin politic, social și economic s-au răsfrânt și asupra clerului bisericesc. Astfel, la 22 martie 1918, ziarul „Cuvânt Moldovenesc” publica o scrisoare amplă a egumenului Dionisie Erhan de la mănăstirea Suruceni, din

³⁹ *Ibidem*, p. 2.

⁴⁰ Silvia Scutaru, *op. cit.*, p. 256.

⁴¹ În ședința din 11-12 iulie 2024, Sfântul Sinod al Patriarhiei Române a propus 15 cvioși și mărturisitori pentru a fi canonizați în 2025, printre care și preotul Alexandru Baltaga.

⁴² Petru Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*, Chișinău, Editura Știința, 1992, p. 234.

județul Chișinău, prin care era solicitată revenirea Bisericii Ortodoxe din Basarabia la Biserica Ortodoxă Română „din ale cărei hotare am fost ruși politici și duhovnicești”. Egumentul Erhan menționa, la finalul scrisorii, ilegalitatea trecerii sub jurisdicția Patriarhiei Ruse „făcând asta în pofida sfintelor canoane și obiceiurilor Bisericii Ortodoxe”⁴³.

Condițiile istorice din perioada 1812-1918 au influențat decisiv nu doar structura administrativă ecleziastică a eparhiei, organizată și condusă după modelul și principiile imperiale, dar și inclusiv funcționarea și mesajul transmis enoriașilor. Reducerea rolului arhieriei la cel de simpli funcționari trimiși „în misiune”, de către Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse, nu a făcut decât să intensifice procesul de rusificare. Această diminuare s-a petrecut în condițiile în care numărul și influența preoților moldoveni fusese redusă la maximum, iar cei rămași erau constrânși, conform deciziilor arhiepiscopului Pavel Lebedev, să-și rusifice până și propriile familii.

Cu toate acestea, preoțimea basarabeană, care de-a lungul secolului al XIX-lea a fost în linii mari, lipsită de instruirea necesară, a reușit să păstreze graiul moldovenesc în condițiile politicii de rusificare și chiar să trezească, spre finele secolului respectiv, interesul pentru trecutul Basarabiei. În atmosfera încărcată de emoție a primilor ani de după prăbușirea URSS, academicianul Mihai Cimpoi vedea păstrarea caracterului conservator al clerului basarabean ca fiind „întreținător de ființă națională, de continuitate spirituală românească”⁴⁴, fapt ce a redus oarecum eficacitatea măsurilor de rusificare a populației promovate de autorități. Colaborarea eficientă dintre intelectualitate și cler a contribuit decisiv la succesul mișcării de eliberare națională a basarabenilor, atât din 1905-1906 cât și din 1917-1918. Reprezentanții intelectualității, majoritatea formată pe băncile Seminarului Teologic din Chișinău, și-a făcut cunoscută poziția prin intermediul presei de epocă, în care au insistat asupra unor reale schimbări de ordin social-politic⁴⁵.

Menționăm că în timpul ocupației străine de aproape o sută de ani, primul ziar național românesc, intitulat „Basarabia”, a fost publicat la Chișinău în mai 1906 de către studenți și absolvenți ai Seminarului Teologic din capitala provinciei. Poemul *Limba noastră*, considerat de Ovidiu Densusianu cea mai frumoasă poezie dedicată limbii române, a fost creat de preotul-poet Alexei Mateevici, care, la Congresul învățătorilor moldoveni de la Chișinău, din 25-28 mai 1917, la a II-a sesiune, a declarat: „Da, suntem moldoveni, fii ai vechii

⁴³ În ședința din 25 octombrie 2018, Sfântul Sinod al Patriarhiei Române a hotărât canonizarea ierarhului Dionisie Erhan.

⁴⁴ Mihai Cimpoi, „Fenomenul basarabean sub semnul păsării Phoenix”, în *Destin Românesc*, nr. 4, 1995, Chișinău, p. 56.

⁴⁵ Ștefan Ciobanu, *Din istoria mișcării naționale în Basarabia*, Chișinău, 1933, *passim*.

Moldove, dar facem parte din marele popor român”⁴⁶. Potrivit părintelui Vasile Țepordei⁴⁷, supraviețuitor al Gulagului sovietic, toți scriitorii din „epoca de redeșteptare” au fost clerici și tinere vârstare ale școlilor duhovnicești. Trezirea conștiinței naționale la românii din Basarabia a avut loc pe fundalul evenimentelor din Imperiul Rus, de la începutul secolului al XX-lea, și al incapacității intelectualității ruse de a promova reforme radicale pentru supraviețuirea unui imperiu multi-etnic.

Fără o experiență politică, socială și culturală necesară, situația s-a degradat în anul 1917, traducându-se în dezertări în masă ale soldaților, răscoale ale țăranilor, dar și la trezirea conștiinței naționale, în rândurile popoarelor care alcătuiau Imperiul Rus. În aceste condiții, se impune să menționăm că apariția unor reviste precum „Luminătorul”, care a fost una din consecințele re deschiderii Tipografiei Eparhiale în octombrie 1906, precum și a altor ziare, precum „Basarabia” sau „Cuvânt Moldovenesc”, au oferit tribuna necesară unde basarabenii au putut să-și expună gândurile și sentimentele în limba română. Chiar dacă articolele publicate, în unele cazuri, au avut un interes pur bisericesc, acestea au contribuit la trezirea interesului față de limba localnicilor în mediul clerical, pedagogic și chiar politic.

Trebuie menționată și o carență importantă a mesajelor clerului. Pe alocuri, acesta a exagerat importanța religiei în viața publică, care era considerată ca fiind unicul exponent al vieții spirituale a românilor basarabeni. Acest lucru a justificat, și după anul 1918, reținerile unor preoți de a abandona alfabetul chirilic și slujbele bisericești în limba rusă sau slavonă. Au fost însă destul de mulți ierarhi basarabeni care nu au susținut linia autonomiei și, ulterior, a independenței Basarabiei, mulți insistând pe păstrarea legăturii canonice cu biserica rusă, inițiativă susținută și de unii reprezentanți ai învățătorilor, medicilor, comercianților și mai ales, țăranilor.

Concluzii

În contextul politicilor de rusificare implementate de autoritățile țariste între 1812 și 1918, preoții din Basarabia au reprezentat o categorie socială cu un rol ambivalent și crucial. Pe de o parte, au fost supuși presiunilor regimului imperial de a promova limba slavonă și de a susține integrarea culturală a provinciei în structurile Imperiului Rus. Pe de altă parte, mulți dintre ei s-au opus acestor politici, contribuind activ la păstrarea limbii române și a valorilor naționale prin intermediul slujbelor religioase, educației și implicării sociale.

⁴⁶ Octavian Țicu, *Lupta pentru identitate: Congresul Învățătorilor Moldoveni (25-28 mai 1917)*, <https://moldova.europalibera.org/a/blogul-centenarului-octavian-ticu-despre-lupta-pentru-indentitate/28836575.html> (consultat 12 noiembrie 2024)

⁴⁷ Ioan C. Popa, *op. cit.*, p. 94.

În ciuda constrângerilor materiale și a presiunilor politice, o parte semnificativă a preoțimii basarabene a devenit un pilon al rezistenței culturale și spirituale. Acești preoți au asigurat continuitatea limbii române în bisericile rurale, au sprijinit organizarea școlilor parohiale cu predare în limba română și au menținut legăturile culturale cu clerul și intelectualitatea din Principatele Române. Totodată, prin activitatea lor, au contribuit la formarea unei elite intelectuale care a avut un rol decisiv în mișcările de emancipare națională din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Astfel, preoțimea basarabeană a fost implicată într-un proces complex de reconstrucție identitară, fiind simultan un instrument al regimului țarist și o forță de opoziție față de acesta. Rolul lor în păstrarea conștiinței naționale, a culturii și a limbii românești îi plasează în centrul proceselor de reziliență culturală din Basarabia, în pofida măsurilor represive ale autorităților rusești. Această contribuție face din preoțimea basarabeană nu doar o categorie profesională, ci și una dintre principalele structuri de rezistență națională în epoca modernă.

Fruntașii care au contribuit decisiv la Unirea Basarabiei cu România, cum ar fi Ion Pelivan, Pan Halippa, Ion Inculeț, preotul Baltaga Alexandru, mitropolitul Gurie Grosu și Elena Alistar, au fost formați în atmosfera românească și în școlile bisericești. Astfel, Biserica s-a aflat în fruntea tuturor instituțiilor care au militat pentru renașterea națională, prin mănăstiri, biserici și școli. Aceasta a jucat un rol esențial în păstrarea limbii, tradițiilor și culturii românești în Basarabia. Chiar dacă autoritățile de stat și bisericești imperiale au luat măsuri restrictive împotriva folosirii limbii române în biserici și școli, românii basarabeni și-au păstrat legăturile cu ierarhii și preoții de peste Prut și au reușit să-și mențină limba, tradițiile și cultura⁴⁸. În ciuda acestor restricții, Biserica Ortodoxă Română a reușit să păstreze limba română în bisericile din satele cu populația compactă română, unde se permitea oficierea Sfintei Liturghii în limbile rusă și română.

**“Sons of Old Moldova”. The clergy in Bessarabia
in the second half of the 19th and early 20th century**
(Abstract)

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, the clergy in Bessarabia played a pivotal role in the national movement, emerging as a crucial social force in preserving Romanian identity amidst the aggressive Russification policies imposed by the Tsarist administration. In an era when the imperial regime heavily dominated schools and other cultural institutions, the Church and its clergy were some of the few institutions capable of safeguarding and promoting national values. Priests utilized sermons, liturgical services, and community engagement to sustain the Romanian language among the faithful, resisting the systemic pressures to replace it

⁴⁸ *Ibidem*.

with Russian ecclesiastical practices. Simultaneously, they actively supported cultural initiatives, notably establishing and sustaining confessional schools, which became key centres of education fostering national values and consciousness.

Furthermore, many priests engaged directly in cultural and political activities aimed at national emancipation, facilitating the resurgence of Romanian identity in Bessarabia. Through their moral authority and educational efforts, they reinforced social cohesion and upheld the aspirations of the Romanian population for unity and independence. As a result, the clergy became a cornerstone of cultural and spiritual resistance, playing a critical role in preserving the Romanian heritage and countering assimilationist efforts.

Keywords: Priests, Imperial policies, Identity, Culture, Faith